

نظام علمی - آموزشی «پرورش مآل»

طرحی برای تحول بنیادین حوزه
ب. اساس نظریه‌ی آموزش «پرورش مآل»

(ویژه‌ی مدیران حوزه‌های علمیه)

علی اکبر رشاد

نظام علمی - آموزشی «پرورش مآل»

طرحی برای تحول بنیادین حوزه بر اساس

بر اساس نظریه‌ی آموزش «پرورش مآل»

علی اکبر رشاد

ناشر: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی

چاپ اول: ۱۳۹۶

شماره: ۳۰

قیمت: ۱۰۰۰ تومان

طراح جلد: سید جمال حسینی نجفی

چاپ و صحافی: هرگام

سرشناسه: رشاد، علی اکبر، ۱۳۳۵.

عنوان و نام پدیدآور: نظام علمی - آموزشی «پرورش مآل».

طرحی برای تحول بنیادین حوزه بر اساس نظریه‌ی آموزش «پرورش مآل» / علی اکبر رشاد.

مشخصات نشر: تهران: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۳۹۵.

مشخصات ظاهری: ۳۱۶ ص.

شابک: ۶ - ۳۵۵ - ۱۰۸ - ۶۰۰ - ۹۷۸

وضعیت فهرست‌نویسی: فیا.

یادداشت: کتابنامه. یادداشت: نمایه.

موضوع: حوزه‌های علمی - ایران - برنامه‌ریزی.

Islamic theological seminaries—Iran-- Planning

موضوع: حوزه‌های علمی - ایران - برنامه‌های درسی.

Islamic theological seminaries—Curricula -- iran

موضوع: حوزه‌های علمی - برنامه‌ریزی.

Islamic theological seminaries—Planning

موضوع: حوزه‌های علمی - ساختمان‌ها.

Islamic theological seminaries—Buildings

شناسه افزوده: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.

رده‌بندی کنگره: ۱۳۹۵ عن ۷/۴/ BP

رده‌بندی دیویی: ۲۹۷/۰۷۱

شماره کتابشناسی ملی: ۴۴۴۳۷۹۰

تقاطع بزرگراه شهید مدرس و خیابان شهید بهشتی، پلاک ۵۶

تلفن: ۸۸۵۰۵۴۰۲ - ۸۸۵۰۳۳۴۱

www.poiict.ir

همه حقوق محفوظ است

فهرست

۱۹	پیش‌گفتار پژوهشگر
۲۳	مقدمه‌ی مؤلف
۲۳	دو دغدغه‌ی دیرین
۲۴	تعریف نظام علمی - آموزشی رورزش‌ها
۲۶	راه منحصر به فرد فراروی آرمان تحول حوزه

بخش اول: فرصت‌ها و تهدیدهای فراروی نهاد حوزه و روحانیت

۳۵	درآمد
۳۷	فصل اول: فرصت‌ها و ظرفیت‌ها
۴۱	فصل دوم: تهدیدها و چالش‌ها
۴۲	فرع اول: آسیب‌ها و چالش‌های فراروی آرمان تحول و اصلاح
۴۵	فرع دوم: آسیب‌های فراروی ارکان نهاد حوزه
۴۸	فرع سوم: آسیب‌های معطوف به رکن کنشگر
۴۸	۱. آسیب‌های معطوف به عامل سرپرستی و تولید حوزه‌ها
۵۰	۲. آسیب‌های معطوف به عامل مدیریت
۵۰	۳. آسیب‌های معطوف به عامل مدرس
۵۲	فرع چهارم: آسیب‌های معطوف به عامل طلبه
۵۳	۱. در زمینه‌ی معرفت و ایمان دینی
۵۴	۲. در زمینه‌ی حکمت و عقلانیت
۵۵	۳. در زمینه‌ی تعبد و سلوک عبادی

۴. در زمینه‌ی تهذیب نفس و تخلّق ۵۶
۵. در زمینه‌ی خودآگاهی صنفی، رسالت‌شناسی و زی طلبگی ۵۸
۶. در زمینه‌ی خودآگاهی تاریخی و بصیرت سیاسی ۶۰
۷. در زمینه‌ی سلامت روحی و جسمی ۶۱
۸. در زمینه‌ی پرشگري، آزاداندیشی و نقدورزی ۶۲
۹. در زمینه‌ی جامعیت علمی و عمق معرفتی ۶۲
- فصل: آسیب‌شناسی وضع کنونی شیوه‌ی سنجش تحصیلی نهادهای آموزشی ۶۶
۱۰. در زمینه‌ی «مهارت‌ها و فنون» مورد نیاز ۸۳
- اول: در باب مهارت‌های تفکر، تحقیق و تألیف ۸۳
- دوم: در باب مهارت‌های تعلّم و تعلیم ۸۴
- سوم: در باب مهارت مدیریت و ارتباطات ۸۴
- چهارم: در باب مهارت‌های زندگی ۸۵
- پنجم: در باب مهارت‌های مکمل ۸۶
- فرع پنجم: آسیب‌شناسی معوقات بر رکن نرم‌افزاری ۸۶
- فرع ششم: کاستی‌های معالوف بر رکن سخت‌افزاری ۸۹

بخش دوم: سوره‌نامه نگاه به آرمان تحول

- درآمد: آرمان تحول حوزه و سه جریان متفاوت ۹۳
- فصل اول: گفتمان متجدد سنتی‌اندیش ۹۵
- نحوه‌ی تدبیر شئون حوزه‌ها از منظر سنتی‌اندیش ۹۶
- فصل دوم: جریان متجدد نوگرا ۹۹
- نحوه‌ی تدبیر شئون حوزه‌ها از منظر جریان متجدد ۱۰۰
- فصل سوم: گفتمان مجدد نواندیش ۱۰۳
- نحوه‌ی تدبیر شئون حوزه‌ها از منظر گفتمان مجدد ۱۰۴

بخش سوم: نظریه‌ی مبنای نظام پیشنهادی

- درآمد: فقدان نظریه، مهم‌ترین نقطه‌ی ضعف گفتمان تحول‌خواهی ۱۰۹
- فصل اول: نظریه‌ی آموزش «پرورش‌مآل» ۱۱۱
- فصل دوم: ویژگی‌های راهبردی و کاربردی نظام علمی - تربیتی مبتنی بر نظریه‌ی آموزش «پرورش‌مآل» ۱۱۵

بخش چهارم: نصاب‌های مطلوبیت در ارکان نهاد حوزه

درآمد.....	۱۳۵
فصل اول: اصول و ظایف حوزه و علمای دین.....	۱۳۷
فصل دوم: نصاب مطلوبیت عوامل انسانی (رکن کششگر نهاد حوزه).....	۱۳۹
فرع اول: عامل مسئول/ متولی.....	۱۴۰
فرع دوم: عامل مدیر.....	۱۴۰
فرع سوم: عامل مدرس.....	۱۴۱
فرع چهارم: عامل کارگزار.....	۱۴۲
فصل سوم: شرح نصاب مطلوبیت طراز.....	۱۴۵
فرع اول: فرایند جذب: «گزنش»، «پذیرش» و «تثبیت» داوطلبان.....	۱۴۵
شروط و شاخص‌های داوطلبان تحصیل در بدو ورود.....	۱۴۵
اول: برخی نکات مهم برای جذب داوطلبان ورود به حوزه.....	۱۴۷
دوم: برخی نکات مهم برای ارتقاء گزنش داوطلبان.....	۱۴۷
سوم: برخی نکات مهم برای ارتقای پذیرش داوطلبان.....	۱۴۸
چهارم: برخی نکات مهم برای ارتقاء عمیق انگیزه و التزامات طلاب، پس از اشتغال به تحصیل.....	۱۴۰
فرع دوم: تبیین نصاب‌ها.....	۱۴۱
۱. به لحاظ معرفت و ایمان دینی.....	۱۴۳
۲. به لحاظ حکمت و عقلانیت رفتاری.....	۱۴۳
۳. به لحاظ روح تعبد و تادب به آداب عبادی.....	۱۴۳
۴. به لحاظ «تخلق».....	۱۴۷
۵. به لحاظ خودآگاهی و رسالت‌شناسی صنفی و زی طلبگی.....	۱۴۷
۶. به لحاظ خودآگاهی تاریخی و بصیرت سیاسی.....	۱۴۸
۷. به لحاظ پرسشگری و پویایی فکر.....	۱۴۸
۸. به لحاظ سلامت روحی و جسمی.....	۱۴۸
فرع سوم: نصاب صلاحیت‌های علمی و مهارتی لازم‌التحصیل.....	۱۴۹
تذکارات پیشینی.....	۱۴۹
۱. نصاب لازم‌التحصیل در باب علوم و معارف محوری.....	۱۵۱

۱۵۱	اول: علوم ادبی و معارف مرتبط
۱۵۲	دوم: کلام و معارف مرتبط
۱۵۳	سوم: فلسفه‌ی دین و معارف مرتبط
۱۵۳	چهارم: اصول فقه و معارف مرتبط
۱۵۴	پنجم: فقه و معارف مرتبط
۱۵۵	ششم: علم اخلاق و معارف مرتبط
۱۵۵	هفتم: علوم و معارف قرآنی و فنون مرتبط
۱۵۶	هشتم: علوم الحدیث و معارف مرتبط
۱۵۷	نهم: حکمت و فلسفه و معارف مرتبط
۱۵۸	فلسفه‌ی علوم انسانی و منطق تولید علم انسانی اسلامی و معارف مرتبط
۱۵۹	۲. نصاب لازم‌التحصیل در زمینه‌ی علوم و معارف مکمل
۱۶۱	۳. مهارت‌های مورد نیاز
۱۶۱	اول: مهارت‌های دقیق و تألیف
۱۶۳	دوم: مهارت‌های آموختن و تعلیم
۱۶۳	سوم: مهارت‌های مدیریتی و ارتباطاتی
۱۶۴	چهارم: مهارت‌های زندگی
۱۶۵	پنجم: مهارت‌های مکمل
۱۶۵	تذکرات‌های پسینی و اجرایی
۱۷۱	فصل: سبک سامرایی
۱۷۵	فرع چهارم: نظام‌واره‌ی سنجش تحصیلی
۱۷۵	یک) اهداف و کارکردهای سنجش پیشرفت تحصیلی
۱۷۷	دو) روش‌های صحیح سنجش پیشرفت تحصیلی
۱۸۰	سه) روند و فرایند سنجش تحصیلی مطلوب
۱۸۵	فصل چهارم: نصاب مطلوب رکن نرم‌افزاری نهاد حوزه
۱۸۹	فصل پنجم: نصاب مطلوب رکن سخت‌افزاری نهاد حوزه
۱۸۹	فرع اول: عناصر تشکیل‌دهنده‌ی رکن سخت‌افزاری حوزه
۱۹۱	فرع دوم: نگاهی تحلیلی به معماری حوزه
۱۹۱	درآمد
۱۹۲	رمز و رازهای معماری حوزه

۱۹۵	فرع سوم: الگوهای معماری مسجد/ مدرسه
۱۹۶	۱. الگوی «مسجد-مدرسه»
۱۹۹	۲. الگوی مدارس بدون مسجد
۲۰۲	۳. نمونه‌های الگوی «مدرسه - مسجد»
۲۰۲	اول: مدرسه - مصلا، گونه‌ی دارای گنبدخانه
۲۰۳	دوم: مدرسه - مصلا، گونه‌ی دارای «شبهستان»
۲۰۳	۴. مدرسه - مصلا، گونه‌ی دارای «شبهستان» و «گنبدخانه»
۲۰۳	۵. الگوی «مسجد - مدرسه»
۲۰۴	۶. الگو، معماری: «مذهبی» - مدرسه
۲۰۵	فرع چهارم: عناصر، المان‌های معماری، حوزه‌ها و اشاره به رمز و رازهای هر کدام
۲۰۶	چستی معماری
۲۰۷	تعریف مدرسه
۲۰۷	ارکان و عناصر معماری مدارس
۲۰۸	۱. جلوخان
۲۰۹	۲. دروازه
۲۰۹	۳. هشتی
۲۱۰	۴. دالان
۲۱۰	۵. میانسرا
۲۱۱	۶. حوض
۲۱۲	۷. گودال باغچه/ باغچالی
۲۱۲	۸. حجره‌ها
۲۱۳	۹. ایوانچه
۲۱۴	۱۰. مدرس
۲۱۴	۱۱. حیاط جانبی
۲۱۵	۱۲. مهتابی
۲۱۵	۱۳. گنبدخانه
۲۱۵	۱۴. شبهستان زمستانی
۲۱۶	۱۵. شبهستان تابستانی (دارالصیف)

۲۱۷	۱۶. محراب
۲۱۷	۱۷. ایوان‌های بزرگ
۲۱۸	۱۸. مقصوره
۲۱۸	۱۹. مناره و مأذنه
۲۱۸	۲۰. کتابخانه
۲۱۸	۲۱. سردابه
۲۱۹	۲۲. دارالشفاء (مریض‌خانه)
۲۱۹	۲۳. مطبخ
۲۱۹	۲۴. وضوخانه
۲۲۰	۲۵. آب‌انبار
۲۲۰	۲۶. گرمابه
۲۲۰	۲۷. آشپزخانه
۲۲۰	۲۸. آب‌انبار
۲۲۰	۲۹. انباری
۲۲۱	۳۰. مقبره‌ی بانای پندگش اصنام
۲۲۱	برایندنگاری مبحث معماری حریم

پیوست‌ها

پیوست اول: اصول سیاست‌های برنامه‌ی پنج‌ساله اول حوزه علمی امام رضا (ع) و

۲۲۷	مدارس تابعه
۲۲۹	پیوست دوم: طرح فقه نظام‌ساز (فقه علوم انسانی)
۲۵۷	پیوست سوم: طرح تأسیس مرکز طرازسنجی و ارتقای علمی - تربیتی و ادبی
	پیوست چهارم: سند روبکرد «آموزشی - تربیتی»، و «معرفتی - کارکردی» مصوب
۲۵۹	حوزه علمی امام رضا (ع)
۲۶۱	پیوست پنجم: سند چشم‌انداز ۱۴۰۴ حوزه علمی امام رضا (ع)
۲۶۳	پیوست ششم: نگاهی به معماری مدارس شاخص ایران
۲۶۳	۱. نگاهی به کالبد معماری مدرسه فیضیه و تطورات آن
۲۶۸	۲. نگاهی زیبایی‌شناسانه به معماری مدرسه چهارباغ اصفهان
۲۷۳	۳. نگاهی ساخت‌پژوهانه به معماری مدرسه سیهسالار جدید تهران

پیوست هفتم: تلویحات.....	۳۷۹
منابع.....	۳۹۵
نمایه.....	۳۹۷
فهرست موضوعی آثار استاد (کتاب‌ها).....	۳۱۵

■ پیش‌گفتار پژوهشگاه ■

در پرتو پیروزی انقلاب اسلامی ایران، بار دیگر دین، به‌ویژه تعالیم متعالی و مرفعی اسلام، به‌عنوان «مار» رهای بخش، در عرصه‌ی حیات انسان معاصر ظاهر گردید. تجدید این پدیده، از سوی سبب‌مداری و خودباوری ملت‌های مسلمان شد، از دیگر سو باعث نمایان‌شدن سبب‌انگیز مسالک‌ها و مکاتب بشرساخته و نظام‌های مبتنی بر آنها در میان دیگر ملل گشت.

بایستگی بسط تحقیق و مطالعه‌ی متقن و منسجم، نظریه‌پردازی و نوآوری در زمینه‌ی مبانی معارف دینی و نظامات اجتماعی مبتنی بر آن، و ضرورت پرداخت عالمانه و روزآمد به «حوادث واقعیه‌ی فکری»، به «انوار شرایط کنونی و درخور این رستخیز رهایی‌بخش، و نیز لزوم آسیب‌شناسی «حکمت ملی، دفاع درست و دقیق از دین و زدودن پیرایه‌های موهوم و موهون از «حکمت قبی‌آنی آن و صیانت از هویت فرهنگی و سلامت فکری اقشار تحصیل‌کرده و «عنوان کشور، تأسیس نهاد علمی - پژوهشی ممحض و کارآمدی را فرض می‌نمود. به‌اقتضای ضرورت‌های پیشگفته، حسب‌الامر رهبر فرهیخته‌ی انقلاب اسلامی آیت‌الله‌العظمی خامنه‌ای (مدظله‌العالی) و با تلاش و تدبیر آیت‌الله علی‌اکبر رشاد، «پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه‌ی اسلامی» به‌عنوان نهادی علمی - فکری، دانشگاهی - حوزوی، در سال ۱۳۷۳ تأسیس شد.

پژوهشگاه دارای شخصیت حقوقی مستقل و در حکم نهاد عمومی و غیردولتی است که اکنون در قالب چهار پژوهشکده‌ی «حکمت و دین‌پژوهی»، «نظام‌های

اسلامی»، «فرهنگ و مطالعات اجتماعی»، «دانشنامه‌نگاری دینی» و چند مؤسسه‌ی وابسته، برای تحقق اهداف مذکور در اساسنامه‌ی مصوب خود، فعالیت می‌کند.

«پژوهشکده‌ی فرهنگ و مطالعات اجتماعی» که متشکل از پنج گروه «فرهنگ پژوهی»، «مطالعات انقلاب اسلامی»، «تاریخ و تمدن»، «غرب‌شناسی» و «ادبیات اندیشه» است، می‌کوشد زمینه‌ی تولید آثاری متنقن با جهت‌گیری انتقادی و نوآورانه را در مورد مسائل حوزه‌های یادشده فراهم سازد. اهداف و رویکردهای «مطالعات» این پژوهشکده عبارت است از:

۱. شناخت و بازپیرایی موارث مکتوب علمی، اسلامی در حوزه‌ی تاریخ، تمدن، فرهنگ و ایران و اسلام؛

۲. تدقیق در زمینه‌ی تحولات، مبانی و مسائل تمدن، فرهنگ و هنر اسلامی ایرانی؛

۳. تحلیل و بازآوی کاستی‌های دیرین، آسیب‌شناسی وضعیت کنونی و بررسی چشم‌انداز و چالش‌های آثار فرهنگ و تمدن اسلامی و ارائه‌ی راه‌کارهای شایسته جهت احیا و ارتقای فرهنگ و هنر اسلامی ایرانی و تعمیق پیوند نسل امروز با آن؛

۴. بررسی و تبیین نظری پیشین، مبانی، اهداف و فرآیند تحقق انقلاب اسلامی و مطالعه و بازشناسی مسائل و موضوعات ادبی و راه‌های تحکیم اصول و توسعه‌ی آرمان‌ها و ارزش‌های متعالی آن و مصون‌سازی طبقات اجتماعی در قبال تازش فکری - فرهنگی بیگانگان؛

۵. بازشناسی ماهیت و مؤلفه‌های فکر و فرهنگ غربی و تمدن و ارزیابی علمی دستاوردهای تمدن جدید، بررسی راه‌های توسعه‌ی اندیشه‌ی اسلامی و طرق اصطیاد عناصر انسانی و عقلانی فرهنگ و تمدن دیگر ملل؛

۶. نقد آثار منتشره و آرای مطرح‌شده در قلمرو مطالعاتی پژوهشکده.

اثر حاضر نتیجه‌ی تأملات و تلاش علمی ممتد استاد ارجمند آیت‌الله علی‌اکبر رشاد در چهارچوب برنامه‌های گروه فرهنگ‌پژوهی پژوهشکده‌ی فرهنگ و مطالعات اجتماعی است. ایشان در این کتاب ضمن نظریه‌پردازی در زمینه‌ی تعلیم و تربیت، نظام جامعی را برای اصلاح بنیادین آموزش و پرورش کشور، به‌ویژه در حوزه‌های علمیه پیشنهاد کرده‌اند.

مروری گذرا بر آثار و آرای استاد نشان می‌دهد زمینه‌های مطالعاتی ایشان گستره‌ی متنوعی را در بر می‌گیرد؛ لهذا علاوه بر تدریس و تحقیق در زمینه‌ی فقه و اصول و فلسفه، و نیز تأسیس و توسعه‌ی «منطق فهم دین» و «فلسفه‌ی معرفت دینی» که نقطه‌ی ثقل تحقیقات استاد را تشکیل می‌دهد، عرصه‌های گوناگونی همچون:

۱. مبانی و کلیات فلسفه‌های مضاف، ۲. فلسفه‌ی دین و کلام جدید، ۳. فلسفه‌ی فقه، ۴. فلسفه‌ی اصول، ۵. علم دینی، ۶. فرهنگ پژوهی، به‌ویژه فلسفه‌ی فرهنگ، ۷. نظام حلیم و تربیت، و مسائل حوزه و دانشگاه، ۸. اندیشه‌ی سیاسی، ۹. پیشرفت و نقد تجدد، ۱۰. مباحث هنر، شعر و ادبیات فارسی، هریک سهمی از سودای قلبی و سواد قلمی استاد به غرض معطوف داشته است.

چنان‌که در بالا اشار شد این سه قویم درصدد ارائه‌ی دستگاه تعلیمی - تربیتی‌ای است با عنوان «نظام علمی - آموزشی پرورش‌مآل»، که استاد آن را به انگیزه‌ی تفصیل نظریه‌ی خود در زمینه‌ی آموزش پرورش، به‌عنوان طرحی برای تحول بنیادین حوزه‌های علمیه، دانشگاه‌ها و مراکز آموزش و پرورش نگاشته است.

ضرورت و اهمیت تحقیق در این موضوع نیز ناشی از نقش تعلیم و تربیت در بهبود دیگر شئون حیات امت و تحقق آرمان‌های بلند انقلاب اسلامی است.

گرانیگاه نظری این تحقیق، «نظریه‌ی آموزش پرورش‌مآل» است. این نظریه حاصل تأملات چندین‌ساله‌ی محقق محترم، درباره‌ی تحول نظام تعلیم و تربیت کشور، خاصه در حوزه‌های علمیه است. «نظریه‌ی آموزش پرورش‌مآل» بر سه بانی مشخصی از نظر «فلسفه‌ی علم»، «معرفت‌شناسی»، «انسان‌شناسی»، «فلسفه‌ی حلیم و تربیت»، و «مدیریت»، مبتنی است. اجمال نظریه در فصل سوم کتاب آمده است که ملاحظه خواهید فرمود.

نظام علمی - آموزشی پرورش‌مآل که دستگاه تعلیماتی - تربیتی‌ای است مبتنی بر نظریه‌ی یادشده، سامانه‌ی علمی‌ای است «فطرت‌بنیاد»، «استعدادمحور»، «جامع‌نگر» و «جامعه‌گرا»، که بر پروردن استعدادهای فطری گونه‌گون متریبان، با نقش‌آفرینی فعال خود آنان، استوار است، و برابند آن نیز به فعلیت درآمدن قوا و قابلیت‌های ذاتی افراد

تحت تربیت، و شکل‌گیری ملکات پایدار علمی و عملی در وجود آنان، و فراهم آمدن توانایی‌های معرفتی - مهارتی لازم معطوف به نیازهای جامعه‌ی اسلامی است.

بر خود لازم می‌دانیم، اولاً از تلاش‌های علمی و ارزشمند محقق محترم، استاد رشاد، ثانیاً از شورای علمی گروه فرهنگ‌پژوهی، حضرات آقایان حجت‌الاسلام والمسلمین دکتر علی ذوعلم، دکتر حسن بنیانیان، دکتر امیر گروسی، حجت‌الاسلام والمسلمین مهدی جهان، مهدی جمشیدی، فرشاد مهدی‌پور، محمدحسین بادام‌چی، احسان کیان‌خواه، و نیز ارزیابان محترم این تحقیق، حضرات آقایان حجت‌الاسلام والمسلمین دکتر علی ذوعلم و حجت‌الاسلام والمسلمین دکتر سلیمان خاکبان که با ارائه‌ی نظرات خیر و دقت این اثر افزودند، تقدیر و تشکر نماییم. همچنین از عوامل سازمان محترم انتشارات و جناب آقای امیرحسین حیدری که در آماده‌سازی و عرضه‌ی مطلوب اثر مجدداً تلاش نموده‌اند سپاسگزاریم.

در خاتمه امیدواریم اسلام‌نظرات انتقادی خوانندگان فرهیخته‌ی این اثر و علاقه‌مندان اصلاح نظام تعلیم و تربیت در کشور، سبب ارتقای این اثر فاخر گشته، و منجر به عرضه‌ی ویراست کامل‌تری از آن گردد.

گروه فرهنگ‌پژوهی

پژوهشکده‌ی فلسفه، و مطالعات اجتماعی